

SERT MUKAVVA KAPAKLI KİTAP CİLTLEME TERİMLERİ VE TANIMLAMALARI

Pelin Hayta¹

¹⁾ Öğretim Görevlisi Doktor, Sinop Üniversitesi Gerze Meslek Yüksekokulu Tasarım Bölümü, Sinop, İletişim: pelin@hayta.com.tr, ORCID: 0000-0003-1613-0785

Özet

Kitapların bobin ya da tabaka kağıda basıldıktan sonra son haline getirilmesi için yapılan işlemlerin toplamına “Kitap Ciltleme” denir. Geçmişte tamamı elle yapılan ciltleme işlemleri günümüzde tam otomasyonla yapılmaktadır. Baskısı yapılan büyük boyuttaki tabakaya önce kırma, katlama yapılarak forma haline getirilir. Sonra 4-32 sayfadan oluşan bu formlar ardışık olarak harmanlanır. Akabinde dikilerek veya tutkallanarak yekpare hale getirilir. Yekpare haldeki kitabın iç bloğu ayrı hazırlanan mukavva kapak içerisine tutkalla sabitlenerek kitabın ciltlemesi tamamlanır. Teknolojisi çok hızlı ilerleyen ciltleme işlemlerine ait terimlerin anlaşılır şekilde açıklandığı Türkçe bir kaynak maalesef bulunmamaktadır. İnternet tarayıcılarına bakılarak bu görülebilir. Ülkemiz basım sanayii büyük oranda ihracat yapmaktadır. Özel siparişler alarak özgün defter, ajanda gibi çok sayfalı mukavva kapaklı ürünler ihraç etmektedir. Ciltleme işlemlerine ait bir sözlük olmaması yurtiçi ve yurtdışı ticari iletişimde yaşanan sorunlara bağlı maddi kayıplara neden olmaktadır. Özellikle ciltleme işlemlerine ait terminolojinin akademik dille hazırlanmış, tüm paydaşların anlayacağı şekilde bir kaynağının olmaması mesleki iletişimdeki yetersizliğin ana nedenidir. Çalışmada mukavva kapaklı, iplik dikişli bir kitabın teknik yapısı özgün bir çizim üzerinde isimlendirilmiştir. Çizim üzerindeki 16 adet temel teknik terim sade bir dille açıklanmıştır. Sonraki çalışmalarda ciltleme işlemlerine ait diğer terimlerin açıklanması ve nihai olarak kapsamlı bir Matbaa Teknik Terimler Sözlüğü'nün hazırlanması sektörde yaşanan iletişim problemlerini önlemeye yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kitap Ciltleme, Kitap Baskısı, Ciltleme Terminolojisi, Kitabın Yapısı

TERMS AND DEFINITIONS OF THE HARDCOVER BOOK BINDING

Abstract

The sum of the processes performed to finish books after they are printed on roll or sheet paper is called "bookbinding." The binding processes, which in the past were all done manually, are now completely automated. The large-format sheet that is printed is first formed into a signature by breaking and folding. Then these signatures, consisting of 4-32 pages, are collated sequentially. Then it is made in one piece by sewing or gluing. The inner block of the monolithic book is fixed inside the separately prepared cardboard cover, and the binding of the book is completed. Unfortunately, there is no Turkish source that clearly explains the terms of binding processes, whose technology is rapidly developing. A look at the web browsers shows this. The printing industry of our country exports on a large scale. It exports multi-page paperback products such as original notebooks and agendas by taking special orders. The lack of a dictionary for binding methods causes financial losses due to problems in domestic and international commercial communication. The main reason for the inadequacy in professional communication is the lack of a source that is in academic language and prepared so that all stakeholders can understand it, especially for the terminology of binding procedures. In the study, the technical construction of a thread-stitched book with cardboard binding is named on an original drawing. The 16 basic technical terms on the drawing are explained in simple language. In future studies, the explanation of other terms related to binding processes and eventually the compilation of a comprehensive Printing Technical Terms Dictionary will help to avoid communication problems in the industry.

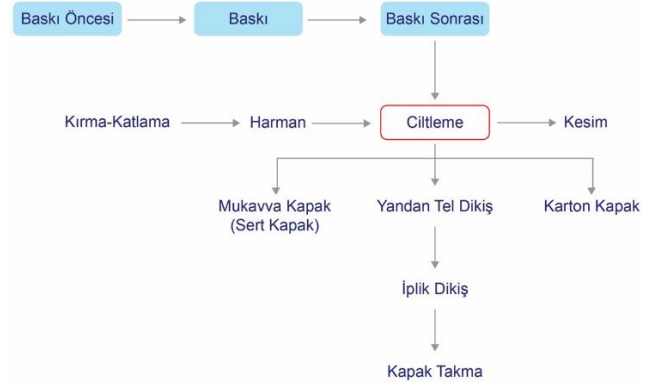
Keywords: Book Binding, Book Printing, Book Binding Terminology, Book Structure

1. Giriş

Johannes Gutenberg'in 1440 yılında matbaacılığı buluşu kitap basımının da başlangıcı olmuştur. Gutenberg kendi döktüğü hurufatlar, yaptığı mürekkep ve ahşap baskı presi ile 42 satırlık İncili basarak kitap basımını gerçekleştirmiştir. Kitap geçmişten günümüze en temel basılı kaynaktır. Johannes Gutenberg'in ilk kitap sayfalarını baskı presiyle basmasıyla matbaacılığın doğuşu gerçekleşmiştir. Matbaacılığın doğuşu kitabın seri üretiminde önemli bir adım olmuştur. Bu süreci kitap basımında endüstriyel üretimi sağlayacak olan ofset baskı tekniğinin icadı geliştirmiştir. 1904 senesinde Amerikalı Ira W. Rubel tarafından ofset baskı icat edilmiştir (Acar Büyükpehlivan ve Oktav, 2021:63). Caspar Hermann ise Almanya'da 1907 yılında üç silindir sistemine göre ilk tabaka ofset ve rotatif ofset baskı makine planlarını hazırlamıştır (Oktav ve ark., 2021:21). Basılı sayfaların birleştirilerek kitap haline getirilmesi on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar el işçiliğinin ürünü olmuştur. Bir kitabın ciltlenmesi için cilt ustaları kitabın işlevi ve amacına göre sayfaları bir araya getiriyor, dikey ve kaplıyordu. Böylelikle her bir kitap birbirinden farklı el emeği ciltlerle muhafaza ediliyordu. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında makineleşmenin sağladığı imkanlar kitap ciltlerinin de endüstriyel üretimler şeklinde gerçekleşmesine olanak tanıdı (Pearson, 2020:498). Bu radikal reform süreci cilt ustalarının çeşitli malzemeler kullanılarak oluşturduğu süslü ciltlerin yerini kütleli azaltılan ve biçimini değiştirilen, büyük plakalar ve metal silindirlerle üretimi yapılan ciltlere bıraktı (Bologna, 1982:28). Böylelikle ciltçilik basım sürecinin bir parçası haline geldi. El işçiliğinden seri üretime geçen cilt, kitabın fiziki yapısındaki en önemli unsurdur. Cilt; bir kitabın dayanıklılığı için yapısında herhangi bir sorun çıkmadan uzun süre muhafaza edilmesini sağlar (Sağlam, 2009:1). Kitap üretimi baskı öncesi, baskı ve baskı sonrası üretim süreçlerini kapsar. Ciltleme işlemi baskı sonrasında yapılan (Şekil 1) işlemlerin bir parçasıdır (Kipphan, 2001:33-34).

Baskı öncesinde baskısı yapılacak olan kitap sayfalarının dizgisi, kapak tasarımı gerçekleştirilir ve baskıya hazırlanır. Baskı sürecinde kitabın montajlanmış sayfaları tabaka formalar halinde basılır. Basılı tabakalar baskı sonrasında kırma-katlama makinelerinde katlanmış formalar haline getirilir. Formalar harmanlanır ve demonte haldeki bir kitap haline getirilir. Bu kitap makine yardımıyla sırttan iplik dikişle, yandan tel dikişle veya sırttan tutkalla birbirine bağlanır. Sırt boyunca birbirine bağlanmış olan formalar böylelikle kitabın tamamlanmış yan kağıtsız iç bloğunu oluşturur (Coutts

and Stephen, 2016:14-16). Yukarıda belirtilen yöntemle birbirine bağlanmış formalar (iplik dikiş, tel dikiş vs.) ayrı olarak hazırlanan kapağa yan kağıdı ile birleştirilerek bir kitap haline getirilir.

Şekil 1. Kitap ciltleme iş akış diyagramı

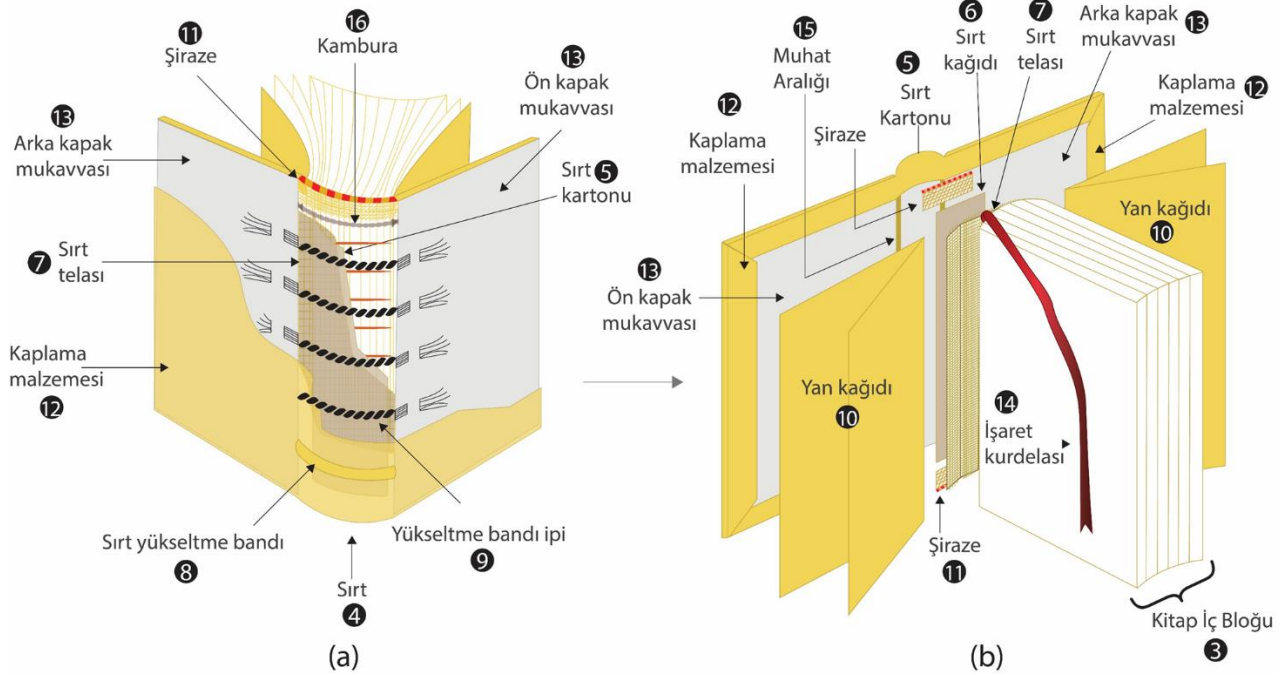
2. Yöntem

Kitap yapısına ait teknik terimleri açıklayan Türkçe bir sözlük bulunmadığı için terimlerin açıklaması yapılırken çoğunluğu yabancı bilimsel mesleki dergiler, meslek sözlükleri, lisansüstü tezler, Türkçe ve yabancı dilde yazılmış kitaplar ve web sitelerinden yararlanılmıştır. Ciltleme kapsamı içerisine giren terimlerin araştırılması amacıyla ilk olarak www.dergipark.org.tr internet sitesinde tarama yapılmıştır. “Ciltleme” anahtar kelimesi yazıldığında bu internet sitesinde 8 makale listelenmiştir ve konuya uygun 1 adet makale bulunarak incelenmiştir. İngilizce makaleleri inceleyebilmek amacıyla www.scholar.google.com internet sitesinde arama motoruna “book binding” anahtar kelimesi yazılarak 327 adet makale listelenmiştir. Fakat bu makalelerin 7 tanesi konuyla ilgili olup ilgili makaleler incelenmiştir. Bunların yanı sıra ciltleme konusuna ilişkin ulusal ve uluslararası onlarca internet sitesinde terminolojik taramalar yapılmış, incelenmiş ve karşılaştırmalar yapılmıştır. Ancak tüm kaynaklarda sert mukavva kapaklı bir kitabın terminolojisine ait açıklamalarında tam bir dil birliği bulunmadığı görülmüştür. Yapılan tarama, inceleme ve karşılaştırmaların sonucunda 16 terimin optimum Türkçe tanımlamaları yapılmıştır ve çizilen şekiller üzerinde bu terimlerin gösterimi yapılmıştır (Şekil 2 ve Şekil 3).

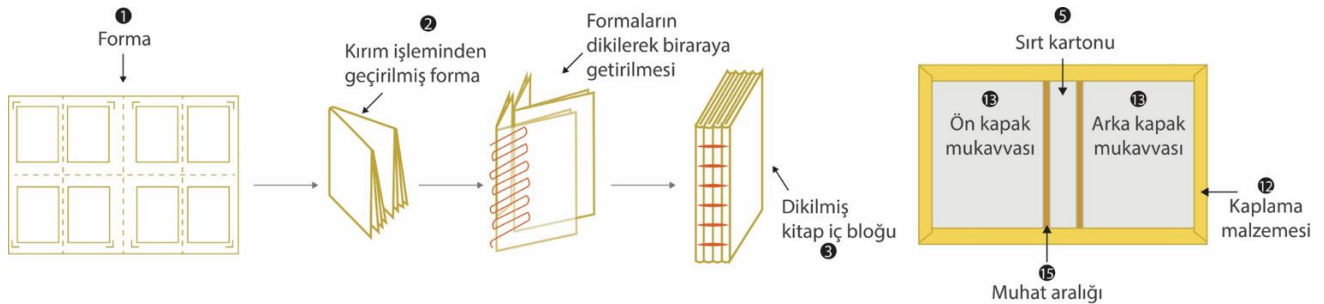
Sert mukavva kapaklı bir kitabın yapısı genel olarak şu kısımlardan oluşur;

1. Forma
2. Kırım işleminden geçirilmiş forma
3. Kitap iç bloğu
4. Sırt

5. Sırt kartonu	12. Kaplama malzemesi
6. Sırt kağıdı	13. Ön ve arka kapak mukavvası
7. Sırt telası	14. İşaret kurdelesi
8. Sırt yükseltme bandı	15. Muhat aralığı
9. Yükseltme bandı ipi	16. Kambura
10. Yan kağıdı	
11. Şiraze	

Şekil 2. Sert mukavva kapaklı bir kitabın yapısının şematik gösterimi. (a) Sırttan görünüm. (b) Önden görünüm.

Şekil 3. Bir formanın açık, kırılmış ve dikilmiş hali ve sert mukavva kapağın içten görünümü.

3. Bulgular ve Tartışma

Sert mukavva kapaklı bir kitabın ciltleme terimlerine ilişkin açıklamalar Şekil 2'deki ve Şekil 3'deki teknik çizimlerde belirtilmiş parçalara göre yapılmıştır. Kitabın her bir alanına ilişkin teknik terimlerin açıklamaları verilmiş ve İngilizce birkaç farklı ifadesi olan terimlere ilişkin çeşitli kaynaklar incelenerek uygun Türkçe karşılıkları özgün tanımlanarak verilmiştir.

Yabancı kaynaklarda da ciltleme terminolojisinin tam oturmadığı gözlenmektedir.

Kitap Ciltleme Terimleri ve Anlamları

3.1. Forma (*Signature*)

Üç yada dört kez katlandığında bir kitabın bir bölümü veya tamamı haline gelen basılmış büyük kağıt tabakasıdır (Sappi,2022:75). Bir forma, basılan tabakanın ve kitabın son boyutuna göre 4-32 sayfa içerebilir.

3.2. Kırım İşleminde Geçirilmiş Forma

(*Book Signature*)

Baskısı yapılmış tabakalar üç yada dört defa otomatik makinada katlanarak kitap boyutuna getirilir. Bu katlanmış bir formadır.

3.3. Kitap İç Bloğu (*Book Block*)

Formalar halinde basılmış kağıtların kırım işlemi yapılarak, harmanlama sonucunda oluşan ürün kitabın iç bloğunu oluşturması amacıyla sırttan dikilerek yekpare halde birleştirilir. Böylelikle dikilmiş formalar kitap iç bloğunu oluşturur.

3.4. Sırt (*Spine*)

Dikilmiş formlardan oluşan iç blok ve kapağın birleştirildikten sonra cildi destekleyen ve sayfaların arkasını oluşturan kısım. Ciltlenmiş kitaplar rafa konulduklarında sırttan görünüm sağlar ve sırtın mukavemeti sayesinde dik dururlar.

3.5. Sırt Karton (*Backing Cardboard*)

Alt kapak mukavvası ile üst kapak mukavvası arasında kalan ve kapak mukavvasının yarısı kalınlığındaki sırtı güçlendiren kartondur. Forma sayısı az olan kamburasız ince kitaplarda, bu karton kapak kartonları ile aynı kalınlıkta olabilir. Ancak, özellikle kambura yapılan ciltlerde daha ince ve kambura yapılmaya uygun karton kullanılır.

3.6. Sırt Kağıdı (*Backing Paper/Paper Liner/Backing Material*)

Sırt telası ve sırt kartonu arasında kalan sırtı desteklemek amacıyla kullanılan yüksek gramajlı kağıt. Kitabın sırtının ve tutkallanmış telanın iz yapmasına engel olarak ciltlenmiş kitap sırtının pürüzsüz olmasına katkı sağlar.

3.7. Sırt Telası (*Back Lining*)

Sırttan dikilmiş formaların yani kitap bloğu omurgasının üzerine yapıştırılan seyrek dokuma ince, hafif ve saydam pamuk kumaş destek malzemesidir (Thomson Reuters, 2022:5). Sırt telası, yekpare haldeki kitap bloğu kapakla birleştirilmeden önce kitap sırtını güçlendirmek amacıyla yapıştırılır.

3.8. Sırt Yükseltme Bandı (*Raised Band*)

Sırtta yer alan dikiş destekleridir (Johansen, 2010:20). Yükseltme bantları deri ciltli kitaplarda sırttan hafifçe yükselti yapan çok kalın iplikle yapılan sırt

dikişleridir. Bantlar ciltleme işlemi esnasında oluşturulur ve sırttan şeritli kitapların yapısını gösterir.

3.9. Yükseltme Bandı İpi (*Raised Cord Sewing Support / Raised bands single cord laced in*)

Sırt yükseltmesinde kullanılan genellikle pamuk ya da keten çok katlı bükülmüş kalın çaplı iptir. Bu ipin uçları püsküllendirilerek ön ve arka kapak mukavvaslarının üzerine yapıştırılır.

3.10. Yan Kağıdı (*End Paper/End Leaf/ Fixed Insert Sheet /Front End Sheet - Back End Sheet*)

Bir kitabın iç bloğu ile kapağını birleştirip dayanıklı hale getirmek için özel olarak üretilen kağıttır (Ülgen ve ark., 2008:299). Ciltleme işleminde yan kağıt yardımıyla dikilmiş formlara kapak takılır. Bu kağıt yan yana iki sayfa büyüklüğündedir. Kitabın ön ve arka kapak mukavvasına tutkalla sabitlenirler. Tutkallanmayan yaprak ise kitabın ilk sayfasının üzerinde kitap sayfaları gibi hareket ettirilebilir haldedir.

3.11. Şiraze (*Head-Band/Tail-Band*)

Şiraze ciltli bir kitapta kitap sırtının üst ve alt kenarına tutkalla sabitlenen pamuk veya ipek kumaştan bir şerittir. Bu şeridin amacı ciltte dayanıklılık ve estetik bir görüntü sağlamaktır. Şirazeler yuvarlatılmış kenarlara sahiptir ve farklı renk ve desenlerde ciltte yer alabilirler. Sırtta baş ve etek uçlarına yakın noktalarda dikiş olmadığından özellikle bu noktalarda formaların ayrılmasını önlemek için kullanılır. Ayrıca şirazeler kitap raftan çekilirken kitabın sırtının iç bloktan ayrılmasını önler (Ignou, 2022:145).

3.12. Kaplama Malzemesi (*Hard cover material*)

Kitap için seçilen kaplama malzemesi kitabın ömründe ve korunmasında önemli bir etkiye sahiptir. Dikilmiş formaların kaplanması için kapak mukavvası üzerine kaplanan malzemedir. Ciltçilikte kullanılan kaplama malzemeleri deri, kumaş, kağıt, karton ve plastik esaslı malzemeler olabilir. Ancak dekoratif bir cilt yapmak için farklı malzemelerde kullanılabilir (Boyles, 2017:5). Deri, yüzyıllar boyu tercih edilmiş olan ciltlemeler için en eski ve kalıcı kaplama malzemesidir (Pearson ve ark., 2010:6). Ciltlemede deri olarak koyun derisi, keçi derisi ve ceylan derisi ciltçiliğin ilk dönemlerinden bu yana kullanılmıştır (Güleç, 2011:7). Bir diğer kaplama malzemesi olan kumaş cilt bezi olarak bilinir ve on dokuzuncu yüzyılda endüstriyel üretimle birlikte ciltlemede kullanılmaya başlamıştır (Embree ve Thompson, 2007:54).

3.13. Ön ve Arka Kapak Mukavvası (Cover Cardboard)

Kitap kapaklarının kaplanması ve sert durması amacıyla kullanılan mukavva malzemedir. Kaplama malzemesi altına yapıştırılan mukavva sayesinde kitap değişik kaplama malzemeleri ile kaplanabilir. Kaplama malzemesi ile mukavvaların birbirine sabitlenmesinde çoğunlukla akasya ağacının kurutulmasından elde edilen arap zamkı (Ülgen ve ark., 2019:164) kullanılır.

3.14. İşaret Kurdelesi (Bookmark)

Bir ucu iç bloğun sırtının üst kısmına yapıştırılan ipek kurdeledir. Sırttan kitap sayfalarının iç kısmına doğru gelir ve istenilen sayfa arasına yerleştirilerek sayfadan taşan diğer ucuyla sayfa belirleme yapılabilir.

3.15. Muhat Aralığı (Hinge)

Kitabın ön kapak mukavvası sırt kartonu ve arka kapak mukavvası arasında kalan kitabın sırtı boyunca uzanan eşit iki boşluğa muhat aralığı denir.

3.16. Kambura (Round Spine)

İç bloğu fazla formalı olan sert kapaklı iplik dikişli kitapların sırtının dışbükey şekilde yuvarlatılmasıdır. Kitabın ön kısmı ise doğal olarak içbükey olarak yuvarlatılmış olur. Genellikle sırtı çok kalın kitaplarda özel makinayla dairesel yay şeklindeki kambura işlemi yapılır. Kambura işlemi kitabın kolay açılarak rahat okunmasına katkı yapar.

4. Sonuç ve Öneriler

Kitap ciltlemenin tarihi, altıncı yüzyılın başlarında, eğitilmiş rahiplerce elle yazılmış kitapların üzeri metal veya mücevher kaplı ince tahta levhalarla yapılan ilkel ciltlerle başlar. Ancak matbaanın ortaya çıkmasıyla modern dönem kitap ciltleme ortaya çıkmıştır. İlk zamanlar cilt ustalarının el işçiliği ile gerçekleştirdiği ciltleme on dokuzuncu yüzyıldan itibaren teknolojik değişimlerden geçerek bugün tüm işlemler makinelerle seri üretim olarak yapılmaktadır. Ciltleme işleminde kullanılan terimlerin birçoğu İngilizce kökenli olup birçoğunun Türkçe anlamı tam olarak bilinmemekte veya yanlış kullanılmaktadır. Kökleri el sanatlarına dayanan ciltçilikte terminolojik kargaşaların yaşanması ve ticari iletişimde aksamaların olması nedeniyle terminolojik kavramların açıklamalarına ihtiyaç vardır. Özellikle büyük ticari matbaalar yurtdışından sipariş alarak sert kapaklı pahalı kitapların ihracatını yapmaktadır. Alınan siparişlerin üretim sürecinde teknik terminoloji ile ilgili önemli iletişim problemleri

yaşanabilmektedir. Bu doğrultuda yapılan bu çalışmada kitap ciltlemeye ilişkin sert kapak terimleri incelenmiş, terimlerin Türkçe tanımlamaları ve anlamları açıklanmıştır.

Ciltçilik terminolojisi alanında birkaç lisans ve yüksek lisans düzeyinde tez çalışması dışında Türkçe kaynak bulunmamaktadır. İngilizce ve diğer yabancı kaynaklarda bile bazı kavram kargaşaları vardır. Bu çalışmada ciltlemenin sadece sert kapak kısmına ait kavramlar açıklanmıştır. Bu nedenle yakın gelecekte kapsamlı bir ciltleme terminolojisi çalışması yapılması önem arz etmektedir.

Kaynaklar

- Acar Büyükpehlivan, G., Oktav, M., 2021. Ofset baskı sistemine ait temel terimler ve değerlendirilmesi. *Avrasya Terim Dergisi*, 9 (2): 63-68.
- Bologna, G., 1982. Gold in book binding. *Gold Bulletin*, 15 (1): 25-30.
- Boyles, E. V., 2017. Hand bookbinding: materials, methods, and techniques as they relate to preservation and conservation. *The iJournal*, 2 (2): 1-16.
- Coutts, H. T., Stephen G. A., 2016. Manual of library book binding practical and historical. https://www.forgottenbooks.com/en/download/Manual_of_Library_Bookbinding_Practical_and_Historical_1000816764.pdf (Ziyaret tarihi: 26/04/2022).
- Embree, A., Thompson, A., 2007. Physical properties of decorative japanese book cloths. *Journal of the American Institute for Conservation*, 46 (1): 53-65.
- Güleç, E., 2011. Endüstriyel ciltleme sistemlerindeki teknolojik gelişmelerin incelenmesi. Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Matbaa Eğitimi Anabilim Dalı yayınlanmış Yüksek Lisans tezi, 136 sayfa.
- Ignou The People's University. Materials for binding. <https://egyankosh.ac.in/bitstream/123456789/39371/1/Unit-11.pdf> (Ziyaret tarihi:26/04/2022).
- Johansen M, 2010. Bookbinding by Hand. Lesson Note of Drexel University, <http://www.pages.drexel.edu/~mj382/eport/eportdocs/thesaurus.pdf> (Ziyaret tarihi:26/04/2022).

- Kipphan, H., 2001. Handbook of Print Media Technologies and Production Methods. Springer Press, Germany.
- Oktav, M., Acar Büyükpehlivan, G., Kandan, N. A., 2021. Ofset Baskıda Temel Teknik Problemler ve Çözümleri. Basev Yayınları, İstanbul.
- Pearson, D., 2020. Bookbinding history and sacred cows. *The Library: The Transactions of the Bibliographical Society*, 21 (4): 498-517.
- Pearson, D., Mumford, J. and Walker, A., 2010. Bookbindings. The British Library Publishing, London.
- Sağlam, Ş., 2009. Çeşitli ciltleme teknikleriyle ilgili uluslararası kalite standartları ve bu standartların kullanılabilirliğinin incelenmesi. Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Matbaa Eğitimi Anabilim Dalı yayınlanmış Yüksek Lisans tezi, 90 sayfa.
- Sappi guide to designing for print: tips, techniques and methods for achieving optimum printing results, https://cdn-s3.sappi.com/s3fs-public/sappietc/sappi_standard06.pdf (Ziyaret tarihi: 26/04/2022).
- The Public, An introduction to: bookbinding. <https://thepublicstudio.ca/files/DIY-No3-Book-binding-Spreads.pdf> (Ziyaret tarihi: 26/04/2022).
- Thomson Reuters, Book Manufacturing Terminology. https://cdn2.hubspot.net/hub/213379/file-200057605-pdf/Thomson_Reuters_Core_Publishing_Solutions_Book_Printing_Dictionary.pdf (Ziyaret tarihi:26/04/2022).
- Ülgen, M., Oktav M., Gençoğlu E.N., 2008. *Matbaacının Kağıt Hakkında Bilmesi Gerekenler*. Basev Yayınları, İstanbul.
- Ülgen, M., Oktav, M., Çakır, N. 2019. *Grafik Sanatları İçin Kimya*. Basev Yayınları, İstanbul.